

‘We zijn als wetenschappelijke discipline onvolwassen gebleven’

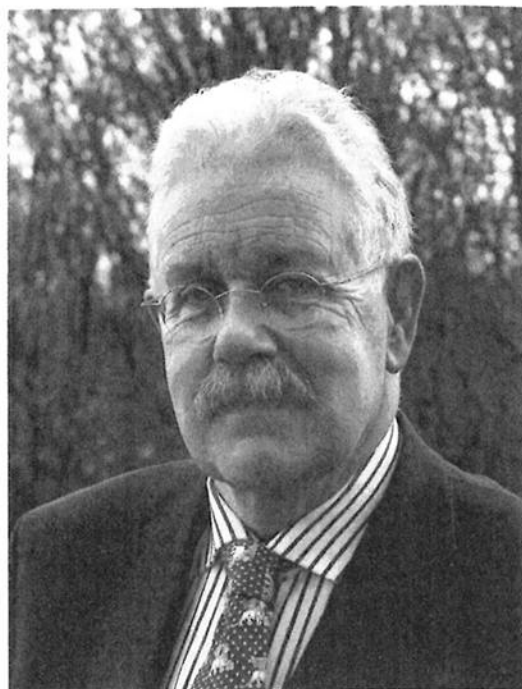
HENK BAAS EN
NIKKI BRAND

Een interview met Jelle Vervloet naar aanleiding van zijn afscheid in april van dit jaar als hoogleraar historische geografie van het Nederlandse landschap aan de Wageningen Universiteit

We spreken Jelle Vervloet naar aanleiding van zijn naderende pensioen. Hij is zojuist van kamer verhuisd in het prachtige GAIA-gebouw van Alterra. Tussen de nog niet uitgepakte dozen praten we met hem over zijn carrière, van het allereerste begin tot aan de ambities voor de toekomst. Opvallend is dat Jelle Vervloet uiteindelijk toch positief kijkt naar de toekomst van de historische geografie, ondanks verschillende actuele problemen waar het vak mee wordt geconfronteerd. Maar hij is dan ook ‘tegen de draad in positief’.

Hoe is je carrière als historisch-geograaf begonnen?

Ik studeerde bij Heslinga aan de Vrije Universiteit, dus mijn opleiding had naast een geografische een volkskundige insteek, met veel nadruk op typologische indelingen. Daarnaast heb ik ook veel ‘gesnoept van de tafel van de Gemeente Universiteit’ (nu Universiteit van Amsterdam) bij juffrouw Gottschalk: zij was historica pur sang. Dat sprak me zeer aan. Ik ben uiteindelijk wel afgestudeerd aan de Vrije Universiteit, als historisch-geograaf met als bijvakken prehistorie en fysische geografie. Het werd mij ernstig ontraden om historische geografie te gaan doen, de meesten gingen planologie of iets dergelijks studeren. Veel bekenden als Aad de Klerk, Stef Grit en de latere hoogleraren Frans Dieleman, Jan van Weesep en Guus Borger studeerden op dat moment ook aan de VU. Borger herinner ik mij als student-assistent van Heslinga. In 1968 ben ik als student-assistent in zijn voetsporen getreden. Mijn afstudeerscriptie heb ik geschreven over Steenbergen in West Brabant. Ik heb Heslinga voor een ‘fait accompli’ gesteld door hem de scriptie in gedrukte vorm ter beoordeling te overhandigen. Ik heb voor deze scriptie archief-

Jelle Vervloet (Foto: Martin Jansen).

onderzoek gedaan in Bergen op Zoom, Steenbergen en Breda. Daarin trad duidelijk de invloed van Gottschalk naar voren. In het Westbrabantse had ik veel contact met amateur historici en archivariissen die geïnteresseerd waren in landschapsgeschiedenis zoals Karel Leenders, Wim van Ham, Gijs van Bree en ook de in onze kring als ‘dissident’ bekend staande Albert Delahaye. Hoewel ik me met de zienswijzen van hem, over Nederland in de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen, moeilijk kan verenigen, kijk ik toch met veel waardering op hem terug wegens de plezierige persoonlijke omgang, en om de grote gedrevenheid waarmee hij zijn vak uitoefende.

Tijdens mijn studie ben ik na mijn eerste assistentschap bij Heslinga, dat een jaar duurde, continu als student-assistent bezig geweest. Aanvankelijk was ik aan de VU student-assistent van W.A. van Es, directeur van de ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek) en tevens hoogleraar archeologie. Via hem ben ik naderhand student-assistent geworden van Redmer Klok bij de afdeling Monumentenzorg en Beschrijving van de ROB. In die tijd hield ik mij bezig met het volgen van de jurisprudentie met betrekking tot de archeologische monumentenzorg en werkte ik onder andere aan de inventarisatie van kasteelbergjes in Zeeland. Ook bestuurde ik de terpjes van Marken en de stadsplattegrond van Bunschoten. Er bestond duidelijk behoefte aan historisch-geografische kennis. Klok streefde er toen al naar om de monumenten zo veel mogelijk te bezien in hun ruimtelijke (landschappelijke) context. Bij Trimpe Burger heb ik nog meegewerkt aan de opgraving van Oost-Souburg. Het was helemaal de bedoeling dat ik verder zou gaan in de archeologische monumentenzorg. Binnen de toenmalige ROB werd de afdeling van Klok door sommige archeologen als een lastig clubje ervaren, omdat voor hen het opgraven voorop stond. De administratieve handelingen, vereist voor de archeologische monumentenzorg, leidden volgens hen alleen maar af van wat er echt toe deed. Dat ligt nu bij de opvolger van de ROB, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), wel even anders.

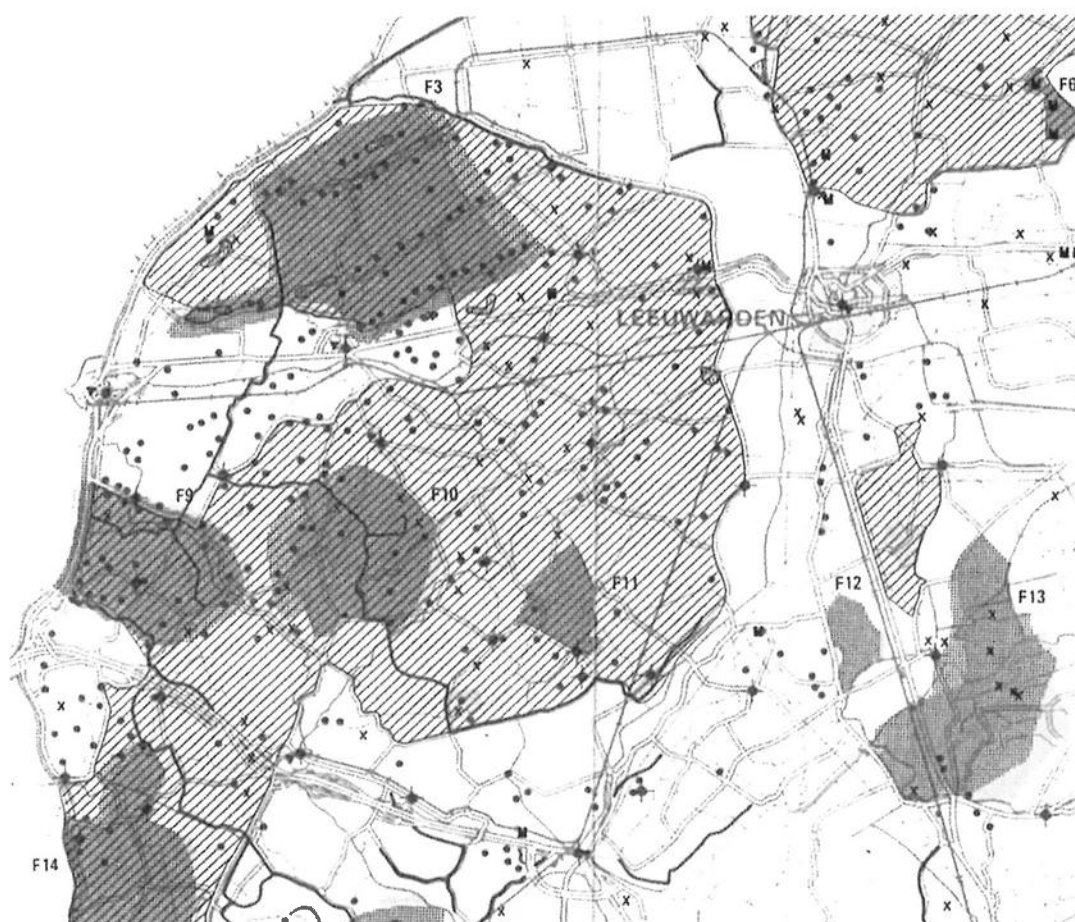
Ik heb uiteindelijk ontslag genomen om mijn afstudeerscriptie te kunnen afronden. Uiteindelijk ben ik in 1972 afgestudeerd. Daarna moest ik mijn militaire dienstplicht vervullen. Na enige maanden werd ik afgekeurd. Toen ben ik weer teruggekeerd naar de ROB, maar vanwege de zogenaamde 'bestedingsbeperking' die de overheid toen doorvoerde, moest ik daar uiteindelijk toch weg. Dat vond ik heel spijtig, ik had best bij de ROB willen blijven.

Aangezien ik nogal wat ervaring had met archiefwerk heb ik daarna gesolliciteerd bij het ge-

meentearchief te Amsterdam. Daar werd ik vervolgens ook aangenomen. Ik heb er onder leiding van Simon Hart gewerkt aan het toegankelijk maken van het oud notarieel archief, een bron die veel inzicht verschaft in de zeevaart- en handelspraktijken gedurende de 17e en de 18e eeuw. Ik was daar een tijdlang best tevreden mee. Maar op een gegeven moment begon het toch te kriebelen: ik wilde een proefschrift schrijven. Uiteindelijk werd gekozen voor een promotieonderzoek waarin het ontstaan van de polder Mastenbroek en het Kampereiland centraal stond. Er werd een aanvraag bij ZWO (thans NWO) ingediend, en ja, ik mocht aan de gang gaan. Gottschalk en Wiggers zouden de promotoren zijn.

Hoe kwam je bij Stiboka terecht?

Toen kwam er bericht uit Wageningen: of ik wilde solliciteren naar een baan als historisch-geograaf bij de Stichting voor Bodemkartering (de Stiboka). Ik moest nu kiezen tussen het schrijven van een proefschrift en, waarschijnlijk, een vaste betrekking. Ondertussen was ik getrouwd, en we hadden een kind, dus het werd het laatste. Mijn aanstelling bij Stiboka had alles te maken met het komende vertrek van mevrouw Edelman-Vlam bij de Stichting, als gevolg van het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Zij was destijds aangenomen om bodemkundigen met historische informatie te ondersteunen, zodat dezen het ontstaan van de bodems beter konden begrijpen. Dat idee ging terug op de denkbeelden van W.A.J. Oosting.¹ Begin zestiger jaren kwam deze gedachtegang echter steeds meer onder vuur te liggen. Volgens de principes van Oosting werden de bodems ingedeeld op grond van hun landschappelijke ligging. Op deze manier werden bijvoorbeeld in het rivierengebied stroomruggronden en komgronden onderscheiden. Maar deze zogenaamde 'geogenetische indeling' heeft minder zeggingskracht wanneer men in verschillende klassen wil aangeven wat de bodemgeschiktheid is voor de teelt van bijvoorbeeld aardappelen. Daarvoor is meer feitelijk inzicht nodig in bodemprocessen en

Fragment van de Cultuurwaardenkaart, gemaakt onder auspiciën van de zogenaamde 'Bolwerkgroep', een ambtelijke commissie van het Ministerie van CRM die zich ten doel stelde beschermde landschappen aan te wijzen.

meetbare fysieke kenmerken van bodems. In dat verband stapte men over op het Amerikaanse 'pedogenetische' systeem, waarvoor minder historische kennis werd gevraagd. Als reactie hierop zocht mevrouw Edelman de verdieping. Zij ging de ontstaansgeschiedenis van Drentse dorpen, zoals Rolde, uitpluizen. Maar dat was niet de richting die men bij de Stiboka uit wilde. Ze genoot als echtgenote van de ex-directeur een beschermde positie, maar na haar pensioen werd het toch tijd voor een andere benadering. De waardering voor landschappen kwam toen erg op, in het kiel-

zog van de eerste groene golf. De bekende drie groene nota's kwamen toen uit. Zelfs Gottschalk werd door dit nieuwe virus besmet. Toen haar geliefde veenontginning Westbroek werd bedreigd heeft ze voor het eerst in de krant haar stem verheven. Ook Hans Harten in Utrecht en mijn eigen leermeester, Heslinga, mengden zich in dit discours. Heel bepalend voor de toenmalige discussie was het boekje dat de geograaf Chris van Welsenens, ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de KNOB, in 1974 schreef onder de titel 'Nederland zal ons een zorg zijn'. Er bleek opeens een

enorme behoefte te zijn aan kennis over het landschap. Daar is de Stiboka toen op ingesprongen, met het opstarten van afdelingen op het gebied van de landschapsfysiognomie, de toegepaste historische geografie, de geomorfologie en de ruimtelijke planning.

Toen in de loop van 1973 het verzoek kwam om bij Stiboka te komen solliciteren, was dit niet geheel onverwacht. Al bij de ROB en ook tijdens mijn verblijf bij het gemeentearchief was ik betrokken bij een ambtelijke commissie van het toenmalige Ministerie van CRM die zich ten doel stelde beschermde landschappen aan te wijzen. Dit was de befaamde 'Bolwerkgroep'. Wegens de bestedingsbeperking, en omdat mevrouw Edelman nog niet kon vertrekken, bleek een aanstelling bij het Ministerie van Landbouw en Visserij (waaronder de Stiboka ressorteerde) niet direct mogelijk. Ik kwam daarom te werken bij het Ministerie van CRM² dat mij ten behoeve van het Bolwerkproject voor anderhalf jaar bij de Stiboka detacheerde. Ik hield mij daar bezig met het inventariseren en documenteren van gebieden met 'belangwekkende verkavelingspatronen' en met het aanwijzen van 'Bijzondere Landschappen'. Naderhand zijn deze gebieden aangegeven op de zogenaamde 'Cultuurwaardenkaart' die uiteindelijk in 1979 is gepubliceerd. Bij mijn komst op 1 februari 1974 heb ik ook nog het net van start gegane multidisciplinaire Veluwe-project van mevrouw Edelman overgenomen.

In de jaren daarna zijn we doorgegaan met rijkskarteringen en later ook met provinciale karteringen. Er kwam steeds meer werk. Veel van ons geld kwam overigens binnen door vaste werkzaamheden ten behoeve van de advisering door de Natuurwetenschappelijke Commissie van de Natuurbeschermingsraad bij ruilverkavelingen, waar we uiteraard een dubbel gevoel aan over hielden. We konden mooi werk doen, maar de ruilverkavelingen maakten, zo vonden we in die tijd, ook veel stuk. Voor de Bolwerkgroep kwam de Werkgroep Landschapstypologie in de plaats. Er waren in die tijd nauwelijks concurrenten. Het leuke in die tijd was dat als

we extern geld voor onderzoek kregen, we daar ook bepaalde leuke dingen mee konden doen. Daar konden we ook mensen voor aanstellen. Zo kwamen Hans Renes, Chris de Bont en Sonja Barends bij Stiboka te werken.

Van Stiboka naar Staring Centrum...

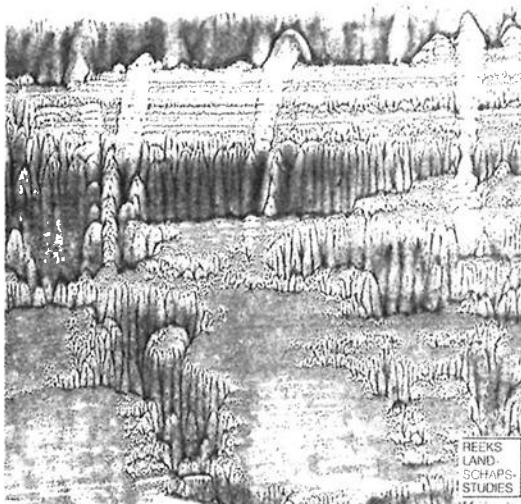
Stiboka werd in 1989 samengevoegd met een onderdeel (de landschapsarchitectuur) van de Dorschkamp en het ICW (Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding). Dit werd het Staringcentrum. We hadden altijd met de rug naar elkaar toe gestaan, maar nu moesten we samen verder. Dat ging best wel goed uiteindelijk. Ik werd toen hoofd van de afdeling landschap, en had best een grote club mensen onder me verzameld. Ik liet de mensen, vertrouwend op hun eigen verantwoordelijkheidsbesef, vaak hun eigen gang gaan. Ik hield en houd niet van dat tellen en meten van arbeidsprestaties; wat dat betreft ben ik vreselijk anarchistisch. Ik geloof in het stimuleren van medewerkers op het inhoudelijke vlak en weiger kennis te nemen van de verworvenheden van de laatste managementboekjes. Toen de touwtjes door de 'boekhouders' werden aangetrokken voelde ik me niet meer thuis in die functie. Ik ben me toen meer gaan concentreren op de inhoud van het werk. Dat kon ik me veroorloven omdat ik in 1988 in deeltijd (één dag in de week) werd aangesteld als buitengewoon hoogleraar aan de Landbouwuniversiteit. Uiteraard bleef ik nog wel opdrachtenwerk voor het instituut doen.

Wat waren jouw ambities als hoogleraar?

Op een gegeven moment ontstond de gedachte dat onderzoeksinstituten en de universiteiten met elkaar moesten gaan samenwerken. Men stelde voor om een aantal lieden, afkomstig uit die instituten, aan te stellen als hoogleraar. Toen de docent bodemkunde Hoeksema, die tevens de colleges over de landschapsgenese voor de studenten cultuurtechniek en landschapsarchitectuur verzorgde, met pensioen ging ontstond het plan om in zijn plaats een deeltijdhoogleraar his-

Inleiding tot
de historische geografie van
de Nederlandse cultuurlandschappen

J.A.J. Vervloet

Inleiding tot de historische geografie van de Nederlandse cultuurlandschappen (1986), geschreven door Jelle Vervloet.

torische geografie uit één van de onderzoeksinstituten te rekruteren. Uiteindelijk werd ik benoemd, als doctorandus nog wel. Dat komt nu bijna niet meer voor. Tegenwoordig moet je voor zo'n functie gepromoveerd zijn. De eisen zijn thans trouwens tot immense hoogten opgeschroefd zonder dat dit betekent dat alle hoogleraren die hieraan voldoen ook goed werk afleveren. Je moet haast een schaap met vijf poten zijn. Zoals iedereen hoort te weten, komen deze alleen in de vorm van misgeboorten voor.

Mijn taak was primair om aan eerstejaarsstudenten college te geven over het ontstaan van de Nederlandse cultuurlandschappen. Dit was een algemene inleiding. Dat vak was verplicht. Daarnaast heb ik vrijwel vanaf het begin een col-

lege verzorgd over de bronnen van de historische geografie. Dit was bedoeld om een eerste aanzet te geven om, eenmaal afgestudeerd, zelfstandig verder onderzoek te kunnen doen naar de ontstaanswijze van de Nederlandse landschappen. Ik vind het belangrijk dat studenten niet alleen overzichtswerken lezen maar ook kennis nemen van de achterliggende informatie: wat kunnen historische kaarten ons vertellen, en wat is de betekenis van oorkonden, leenregisters, cijnsregisters en dergelijke voor ons vak? Een belangrijke ingang vormt ook de naamkunde, omdat we met behulp hiervan een eerste (niet altijd definitieve) indruk kunnen krijgen van de ouderdom van elementen die in het landschap voorkomen. Aan naamkunde heb ik altijd veel gedaan. Ook in mijn studietijd. Daar was toen allemaal tijd voor. Ik heb veel op het Meertensinstituut (toentertijd nog het Instituut voor Dialectologie, Volks- en Naamkunde) rondgelopen. Het was daar heel fijn werken. De ramen stonden open in de zomer, dan hoorde je de rondvaartboten beneden door de Keizersgracht varen of veraf een draaiorgel spelen. En als de bel werd geluid, dan kon je naar beneden, de trap af, en dan ging je daar, zittend in een kring, koffie en thee drinken. En daar zaten dan mensen als Meertens, Blok, Rentenaar en Voskuil. Mijn naam viel blijkbaar wel op, want Vervloet schijnt als naam ook voor te komen in 'Het Bureau'. Maar dat ben ik niet hoor. Ik heb dit boek trouwens nooit gelezen, ik houd niet van dat geroddel. Bah!

Wat later greep ik nog de kans om een college over het ontstaan van de Europese Cultuurlandschappen op poten te zetten. Men denkt namelijk in Nederland te veel dat wij uniek zijn, zowel qua landschapstypen als qua achterliggende maatschappelijke processen. Voor het overgrote deel is dat zeker niet het geval. Ik heb de inhoud van dat college altijd beschouwd als een waardevol tegengif tegen het enge nationalisme dat tegenwoordig het politieke debat zo benauwend overheerst. De laatste jaren kreeg ik nog de gelegenheid een mooi college 'Theorie van de historische geografie' op te tuigen. Hierin kon ik

mijn belangstelling voor de historiografie botvieren.

Als hoogleraar gaf ik vooral colleges. Voor eigen diepgravend onderzoek aan de universiteit was geen tijd. Dat bleef beperkt tot het begeleiden van promovendi, waar ik overigens veel plezier aan heb beleefd. Verdieping was aanvankelijk gelukkig nog mogelijk bij het Staringcentrum. Daar zetten we grote regionale inventarisatieprojecten op, in opdracht van de provincies Drenthe, Noord Brabant, Gelderland, Utrecht en Limburg. Deze studies boden ruim de gelegenheid om nieuwe hypotheses op te stellen over de ontstaansgeschiedenis van daar aanwezige cultuurlandschappen. Chris de Bont en Hans Renes hebben daar optimaal van geprofiteerd. Ik heb er altijd naar gestreefd deze provinciale karteringen ook als boek uit te brengen en dat is vaak gelukt. Hierdoor hebben ze ook veel impact gehad op geïnteresseerde leken. Eerder droeg ook het ruilverkavelingsonderzoek bij tot een toename van onze kennis. Zeker in het begin was er redelijk wat tijd beschikbaar voor archiefonderzoek. Vraag daar, in onze verzakelijke tijd, nog maar eens om. De methodiek van dit soort studies hebben we zelf uitgedacht. We koppelden daarbij ook telkens terug naar de opdrachtgevers. Het resultaat moest natuurlijk wel bruikbaar zijn.

Onze kracht, en een typisch kenmerk van de Wageningse school, was het verklaren 'vanuit de bodem'. Op basis van de voormalige bodemgesteldheid, waarbij ook werd getracht de hydrologische situatie en de vegetatie te reconstrueren, probeerden we ons het landschap voor te stellen, zoals dat er ten tijde van aanvang van de occupatie bij lag. Op de achtergrond leefde hierbij de gedachte dat de ontginners zich voor een groot deel door deze natuurlijke omstandigheden lieten leiden bij het graven van sloten, bij het aanleggen van wegen en bij het kiezen van plaatsen waar zij konden wonen. Dit principe kwam in al onze studies telkens terug. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat we de ogen sloten voor de maatschappelijke processen die er vroeger speelden.

Ik wil het verleden niet idealiseren, maar in ze-

kere zin was het een bijzondere tijd. We konden toen nog om half vijf met een kop chocolademelk rustig de problemen eens met elkaar doorpraten, er was nog tijd voor reflectie.

In de loop van de jaren '90 gingen we projectmatig werken, waardoor onze vrijheid van handelen steeds verder werd ingeperkt. Er moest efficiënter gewerkt worden, een streven dat onze wetenschappelijke inhoud en creativiteit niet ten goede kwam. Bovendien begon onze positie op de markt af te kalven. Studenten die afgestudeerd waren begonnen hun eigen bureau. We hadden hier altijd naar gestreefd, maar het keerde zich wel tegen ons, want wij waren met onze hoge overheadkosten vaak te duur. Opdrachtgevers kijken, hoewel ze het dikwijls niet willen toegeven, vaak niet naar kwaliteit, maar zoeken altijd naar mogelijkheden om kosten te besparen. We moesten een stapje terug doen. Vanaf die tijd ben ik nog meer aandacht gaan besteden aan het hoogleraarschap. Vooral in het begeleiden van een toenemend aantal promovendi heb ik sindsdien veel tijd geïnvesteerd. Eigenlijk méér dan – gezien mijn aanstelling – kon. Van die promovendi heb ik ontzettend veel opgestoken. Het zogenaamde BBO-project³ heeft zeker stimulerend gewerkt omdat je veel contact had met collega's van verschillende universiteiten. Daarnaast ben ik me onder meer bezig gaan houden met het onderzoek naar Europese cultuurlandschappen, gefinancierd door Europees geld. Dit leek een goede niche omdat je daarbij contrafinanciering moest inbrengen. De kleine bureaus konden dit niet. Zolang het Ministerie van LNV ons instituut met grote bedragen ondersteunde was dit realiseerbaar, maar toen het ministerie zijn bijdragen verminderde moest je weer constant achter geld aanjagen. Dat was lastig, temeer omdat er Europees gezien nog niet veel aandacht voor het landschap bestond. De EU stopte wel veel geld in de industrie, landbouw, in het milieu en de bodemvervuiling en dergelijke. Vergelijkend landschapsonderzoek, bijvoorbeeld met betrekking tot identiteit, cultuurhistorie of historische ecologie, kwam in

Jelle op zijn werkkamer bij de Stiboka (Foto: John Mulder).

eerste instantie daarom nauwelijks van de grond. We hebben veel energie gestopt in contacten en netwerken, maar eigenlijk is er nooit een echt groot project uit voort gekomen. Ik heb me, ook voordien al, steeds zeer verbonden gevoeld met de historisch-geografische netwerken in Europa, zoals de *Permanent European Conference for the study of the Rural Landscape* en de *Arbeitskreis für Genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa*. Voor beide clubs hebben we ooit een internationaal congres georganiseerd, maar verder ging de internationale samenwerking niet. Er is in feite sprake van telkens van samenstelling veranderende losse groeperingen van individuen die elk met hun eigen specialistische onderwerpje bezig zijn. Zo kom je bij het programmeren van internationaal onderzoek nooit verder.

Wat zijn de belangrijkste resultaten van de Wageningse historische geografie?

Aanvankelijk hebben vooral de toegepaste onderzoeken veel kennis opgeleverd: de ruilverkavelingen en de grote regionale projecten. Enkele

daarvan hebben het, in omgewerkte vorm, tot proefschriften gebracht, zoals de dissertaties van Hans Renes en Chris de Bont.

Van lieverlee zijn studies op de voorgrond getreden die vanaf het begin ten doel hadden om er op te promoveren. Ze vertonen de grote variatie die binnen het kader van de historische geografie mogelijk is. Zo heb je de studie van Wim Braams, een interessant onderzoek naar de overgang van de veenontginningen naar de komontginningen in het rivierengebied. Een prachtig historisch-ecologisch proefschrift is afgeleverd door Hans Elerie. Groot genoegen schonk mij het proefschrift van Theo Spek, waarin de interdisciplinaire aanpak tot grote hoogte is gestegen. Veel plezier heb ik ook mogen beleven aan het proefschrift van Aad de Klerk waarin diverse, eerder gepubliceerde, artikelen tot een elegant geheel aaneen zijn gesmeed. Hierin kwamen de uiteenlopende aspecten van ons vakgebied heel goed tot uitdrukking. Mijn oude banden met de archeologie zijn opnieuw aangehaald door het mogen begeleiden van de dissertatie van Roy van Beek over

Nederland ten oosten van de IJssel. De opbouw van een Geografisch Informatie Systeem ten behoeve van historisch-landschapsonderzoek werd heel precies in beeld gebracht door Elger Heere. Erwin Karel gaf met zijn studie over de 'Maakbare boer' een goede impuls in de richting van meer maatschappelijk gericht onderzoek binnen onze discipline. Een andere studie, waar ik met plezier op terug kijk, is die van Simon van den Bergh over hoe ruilverkavelingen 'van onderop' bij de betrokken partijen over kwamen.

Wat betreft de ruilverkaveling hebben wij ons, in het begin, altijd een beetje beschouwd als een soort Gideonsbende die stokken tussen de spaken van de landinrichting staken. Maar later ben ik daar toch anders tegenaan gaan kijken. Landinrichting is feitelijk niets anders dan een 20e-eeuwse hergroepering van het landschap. Deze heeft eigenlijk eenzelfde betekenis als herinrichtingen (enclosures) uit het verleden waarvan we de sporen tegenwoordig soms hoog waarderen. In de loop der tijd heb ik geleerd dat het belangrijk is om je niet in te graven in behoudsdoelen, dat je landschapsdynamiek wetenschappelijk moet accepteren. Er zit altijd iets paradoxaals vast aan het denken over landschap: enerzijds is er de behoefte om het landschap te beschermen maar daarnaast bestaat de noodzaak om het door te ontwikkelen. Dit leidt tot het besef dat landschap altijd verandert. Als er bij de bevolking van een gebied of een stad draagvlak bestaat om te beschermen, dan is dat prima. Zo niet, dan moet je als deskundige wel met een heel goed verhaal komen. Met iets dat overtuigt. Anders kun je er maar beter niet aan beginnen. We moeten ons realiseren dat monumentenzorg wortelt in de romantiek. Als de romantiek voorbij is, dan is het ook voorbij met de monumentenzorg. Het is toch gek dat we nog niet zo lang geleden het landschap van 1850 enorm idealiseerden zonder ons bewust te zijn van het feit dat dit landschap niet door bescherming tot stand was gebracht maar evenzeer als het huidige landschap een product was

Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie. Boekuitgave van de dissertatie van Theo Spek uit 2004.

van voortdurende verandering en groei. Het bouwen van 'dozen' langs de snelwegen is ook een uiting van de huidige cultuur. Waarom is dat slecht? Tegelijkertijd heb ik grote moeite met die constatering, dat is echt een grote interne worsteling.

Besef wel dat we leven in een postmoderne periode waarin het heel normaal is wanneer wordt gezegd: *dat kan wel zo wezen meneer, maar dat is uw eigen opvatting, maar wij denken daar weer heel anders over!* Deze benadering heeft mijn visie als expert wel ingrijpend veranderd. Ik ben geëvalueerd van 'beschermingsideoloog' naar iemand die veel genuanceerder over behoud is gaan denken.

Dat ondermijnt wel in hoge mate je eigen positie in het debat over de betekenis van cultuurhistorische fenomenen. Wij moeten dat beter doordenken. We hebben heel veel geadviseerd

en gerapporteerd over de kwaliteiten van het landschap maar in de praktijk is er maar bitter weinig van terecht gekomen. De wettelijke basis is zwak. De overtuigingskracht wordt ondermijnd. Bovendien veranderen de inzichten continu.

Hoe zie je de toekomst van het vakgebied?

We hebben veel kennis verzameld en in verschillende databases gestopt. Het probleem is dat we de fysieke verschijnselen nu goed kennen maar de verklaring daarachter niet of nauwelijks. Daarin hebben we ons als vakgebied nog te weinig ontwikkeld. Er zijn erg weinig echte hypothesen opgesteld en getoetst. Een hele mooie, en die eer moet hem worden gegund, was die van Guus Borger over het verdwenen veen in West-Friesland. Van die bewezen hypothese hebben we veel plezier gehad! We kennen als historisch-geografen wel methodes om verschijnselen in kaart te brengen en te waarderen, maar historisch-geografische theorievorming is een zeldzaam verschijnsel. Bestaande theorieën bijvoorbeeld uit de geografie zijn ook onvoldoende of nog niet getoetst. Neem zoiets als de stokoude theorie van Von Thünen. Deze roept bijvoorbeeld de vraag op wat er gebeurt met de inrichting van het landschap als de transportmogelijkheden verbeteren? Of neem het idee van Theo Spek die de betekenis benadrukt van de verstedelijking van de Nederlanden van zuid naar noord en de relatie hiervan met de dikte van het plaggendeek en de uitbreiding van de essen. Dit is echt een interessante hypothese, waar nog veel meer onderzoek naar gedaan zou kunnen worden. Of neem de these van Brenner, die er op neer komt dat de landschappelijke constellatie mede wordt beïnvloed door degenen die de productiemiddelen in handen hebben. We hebben er nooit iets mee gedaan. We waren zo verstrikt in de toepassing dat er onvoldoende tijd was om te reflecteren over dit soort theorieën. Zolang we dat niet hebben gedaan zijn we als wetenschappelijke discipline nog niet volwassen. Het gaat om onderzoek, onderzoek, on-

derzoek. Dat is gelijk het grote probleem. We zijn met te weinig mensen.

Ik denk ook dat we onze toekomst als discipline in ieder geval niet geheel moeten laten afhangen van het wel en wee van erfgoed(studies): dat is inhoudelijk een doodlopend pad. We kunnen ons beter verbinden aan de academische geografie of geschiedenis.

De historische geografie is in het verleden in zekere zin gered door de toepassing, daar hebben we ons leven mee kunnen rekken, maar nu ben ik daar eigenlijk niet meer tevreden mee. We zien bij het toegepaste onderzoek vooral stagnatie optreden. Steeds worden dezelfde kunstjes vertoond. Vernieuwing is daarbij nauwelijks aan de orde.

Het zou bijzonder interessant zijn om de inzichten uit de sociaal-economische geschiedenis hanteerbaar te maken voor het historisch cultuurlandschap. Ik denk aan de ideeën van Thoen over de economische transitiefasen. Maak die bruikbaar voor de historische geografie!

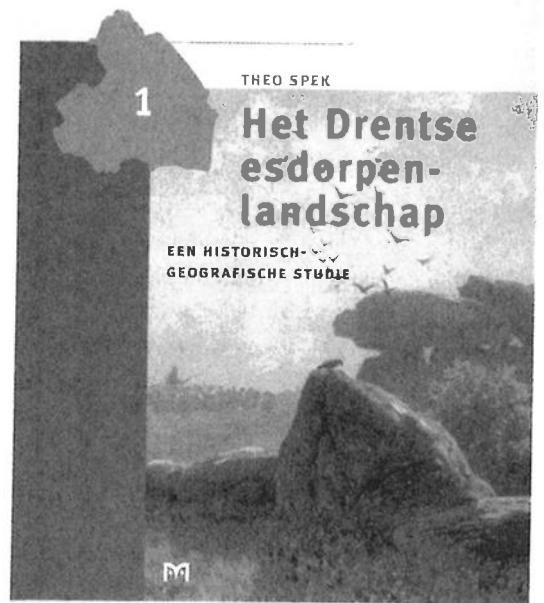
Uiteraard moet je ook binnen de erfgoedzorg aandacht houden voor landschap, maar monumentenzorg voor het landschap is niet hetzelfde als historische geografie. De taak van de historisch-geograaf is vooral om kennis te leveren, het liefst zoveel en zo snel mogelijk. Ik ben niet somber, ik ben tegen de draad in positief. Ik zie veel jonge mensen die zich gepassioneerd met ons vak bezig houden, dat is fantastisch.

En wat ga je doen na je emeritaat?

In ieder geval geen colleges meer, die worden voorlopig door Chris de Bont overgenomen. Enig vertrouwen in de voortzetting van de historisch-geografische leerstoel in Wageningen heb ik wel. Dat heb ik althans van hogerhand mogen begrijpen. Ik heb zeker nog toekomstplannen. Graag zou ik met een andere auteur een boek over de bosgeschiedenis van 's Heerenberg willen schrijven, daarvan is een manuscript in bewerking. Verder hielden mijn schoonouders zich professioneel bezig met kunst. Daar ga ik me ongetwijfeld in verdiepen,

Nederland ten oosten van de IJssel. De opbouw van een Geografisch Informatie Systeem ten behoeve van historisch-landschapsonderzoek werd heel precies in beeld gebracht door Elger Heere. Erwin Karel gaf met zijn studie over de 'Maakbare boer' een goede impuls in de richting van meer maatschappelijk gericht onderzoek binnen onze discipline. Een andere studie, waar ik met plezier op terug kijk, is die van Simon van den Bergh over hoe ruilverkavelingen 'van onderop' bij de betrokken partijen over kwamen.

Wat betreft de ruilverkaveling hebben wij ons, in het begin, altijd een beetje beschouwd als een soort Gideonsbende die stokken tussen de spaken van de landinrichting staken. Maar later ben ik daar toch anders tegenaan gaan kijken. Landinrichting is feitelijk niets anders dan een 20e-eeuwse hergroepering van het landschap. Deze heeft eigenlijk eenzelfde betekenis als herinrichtingen (enclosures) uit het verleden waarvan we de sporen tegenwoordig soms hoog waarderen. In de loop der tijd heb ik geleerd dat het belangrijk is om je niet in te graven in behoudsdoelen, dat je landschapsdynamiek wetenschappelijk moet accepteren. Er zit altijd iets paradoxaals vast aan het denken over landschap: enerzijds is er de behoefte om het landschap te beschermen maar daarnaast bestaat de noodzaak om het door te ontwikkelen. Dit leidt tot het besef dat landschap altijd verandert. Als er bij de bevolking van een gebied of een stad draagvlak bestaat om te beschermen, dan is dat prima. Zo niet, dan moet je als deskundige wel met een heel goed verhaal komen. Met iets dat overtuigt. Anders kun je er maar beter niet aan beginnen. We moeten ons realiseren dat monumentenzorg wortelt in de romantiek. Als de romantiek voorbij is, dan is het ook voorbij met de monumentenzorg. Het is toch gek dat we nog niet zo lang geleden het landschap van 1850 enorm idealiseerden zonder ons bewust te zijn van het feit dat dit landschap niet door bescherming tot stand was gebracht maar evenzeer als het huidige landschap een product was

Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie. Boekuitgave van de dissertatie van Theo Spek uit 2004.

van voortdurende verandering en groei. Het bouwen van 'dozen' langs de snelwegen is ook een uiting van de huidige cultuur. Waarom is dat slecht? Tegelijkertijd heb ik grote moeite met die constatering, dat is echt een grote interne worsteling.

Besef wel dat we leven in een postmoderne periode waarin het heel normaal is wanneer wordt gezegd: *dat kan wel zo wezen meneer, maar dat is uw eigen opvatting, maar wij denken daar weer heel anders over!* Deze benadering heeft mijn visie als expert wel ingrijpend veranderd. Ik ben geëvalueerd van 'beschermingsideoloog' naar iemand die veel genuanceerder over behoud is gaan denken.

Dat ondermijnt wel in hoge mate je eigen positie in het debat over de betekenis van cultuurhistorische fenomenen. Wij moeten dat beter doordenken. We hebben heel veel geadviseerd

misschien in de vorm van een 'catalogue raisonné'. Ook een boek over de Europese cultuurlandschappen ligt in de lijn der verwachting, dit naar aanleiding van de colleges die ik hierover heb gegeven. Verder is er het nooit afgemaakte project van de Nieuwe Geschiedkundige Atlas van Nederland. Historische wegen, daar heb ik bijzondere interesse in. Dus wie weet komt er wat van. Het is ook maar goed dat ik hier de komende vijf jaar nog als gastmedewerker werkzaam kan zijn om een aantal promovendi bij het afronden van hun proefschrift bij te staan.

VERDER LEZEN

J.A.J. VERVLOET, 2011, Omgang met het verleden: hoofdlijnen van het historisch-geografische onderzoek. Rede uitgesproken bij het afscheid van het ambt van hoogleraar in de Historische Geografie op donderdag 14 april 2011. Wageningen Universiteit.

NOTEN

- 1 Willem Adriaan Johan Oosting (1898-1942), grondlegger van de bodemkartering in Nederland aan de Landbouwhogeschool Wageningen. Hij wordt ook beschouwd als één van de grondleggers van de Wageningse historische geografie.
- 2 Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Dit ministerie is in 1982 ontmanteld, waarbij de zorg voor 'natuur en landschap' naar het Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij overging en de zorg voor Monumenten naar het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- 3 Behoud Bodemarchief in Ontwikkeling, een onderzoeksprogramma van NWO.